

Výzvy lékařské terminologie v českém prostředí

Cíl příspěvku

- několik postřehů k procesu přejímání, překladu a implementace klinických klasifikací v českém prostředí
 - zaměření: jazykové a terminologické aspekty
 - zdroj: příprava revize MKN-10, česká verze ORPHANETu
 - význam jazykové péče: **normotvorný zdroj**
 - Klasifikace pozitivně ovlivňují kvalitu lékařského diskurzu.
 - Klasifikace se podílejí na kodifikačních procesech lékařské terminologie.
 - Mohou ukotvovat jazykově korektní terminologické varianty.
 - Mohou ukotvovat terminologické varianty, které odpovídají určité terminologické strategii / koncepci.
- ☞ **Podstatná je akceptabilita ze strany odborné veřejnosti.**

Současný stav klinické terminologie

- Tři prolínající se roviny (*tonsillitis acuta – akutní tonzilitida – akutní zánět mandlí*):
- 1) čisté řecko-latinské formy:
 - **charakteristika:** výrazy řeckého a latinského původu, latinské koncovky v souladu s latinskými gramatickými pravidly, latinská ortografie
 - **užívanost:** sestupná tendence, a to hlavně z důvodu klesající znalosti klasických jazyků a sílícího vlivu angličtiny
 - **příklady:** *tonsillitis acuta, omphalitis*
 - **výhody:**
 - internacionalita
 - práce s termínem v originální formě – význam v teoretické rovině: korektor správnosti (zvláště při převodech z angličtiny)
 - **nevýhody:**
 - všeobecně nízká míra srozumitelnosti
 - neochota odborné veřejnosti s touto rovinou pracovat
 - požadavek speciálních jazykových kompetencí
 - jazyková hypotetičnost – řada termínů se v této rovině reálně nevyskytuje

Současný stav klinické terminologie

- **2) řecko-latinské adaptované formy**
 - **charakteristika:** výrazy řeckého a latinského původu přizpůsobené české morfologii a ortografii
 - **užívanost:** vzestupná tendence, a to hlavně z důvodu klesající znalosti klasických jazyků a silícího vlivu angličtiny (termíny přejaté z anglofonního odborného prostředí se obvykle realizují právě v této rovině)
 - **příklady:** *akutní tonsilitida, omfalitida*
 - **výhody:**
 - nejsou potřeba speciální jazykové kompetence
 - internacionální charakter = srozumitelnost v rámci odborné veřejnosti
 - psychologický efekt v komunikaci s pacientem (Plinius Starší, *Naturalis historia* 29,8,17)
 - **nevýhody:**
 - pro laickou veřejnost horší srozumitelnost

Současný stav klinické terminologie

- **3) česká forma termínu**

- **charakteristika:** výrazy pokud možno českého původu
- **užívanost:** relativně nízká; praktik často váhá, jak se odpovídající formou česky vyjádřit
- **příklady:** *akutní zánět mandlí, zánět pupečníku / pupečního pahýlu*
- **výhody:**
 - nejsou potřeba speciální jazykové kompetence
 - srozumitelnost pro laickou veřejnost, demokratičnost
 - prvek patriotismu
- **nevýhody:**
 - neschopnost češtiny (elegantně a stručně) vyjádřit speciální lékařské skutečnosti
 - mezinárodní nesrozumitelnost
 - nežádoucí konotace s obecným jazykem

Tvorba jazykově konzistentního terminologického systému

- **hlavní zásady:**

- záměrná preference jedné z jazykových rovin
- respektování úzu

☞ **NEUSTÁLÉ HLEDÁNÍ KOMPROMISU**

☞ **vyvažování PRESKRIPTIVNÍHO a DESKRIPTIVNÍHO přístupu**

- **preskriptivní přístup:** snaha vytvářet normu, napravovat a opravovat jazyk praxe
- **deskriptivní přístup:** snaha popsat reálný terminologický stav, hlavním kritériem pro kodifikaci je úzus

Tvorba jazykově konzistentního terminologického systému

- **nežádoucí důsledky nerovnováhy:**
 - **akcent preskriptivního přístupu:**
 - praxe nemusí vytvořenou normu respektovat = minimální praktický dopad terminologického úsilí
 - **akcent deskriptivního přístupu:**
 - rezignace na jakékoliv normotvorné aktivity
 - akceptování živelného vývoje terminologie
 - fixování status quo, včetně zcela jazykově nekorektních termínů
 - absence referenčního rámce = dekadence terminologické kultury

Ukázky terminologických problémů

Trombóza vrátnice X trombóza portální žíly

- položka MKN-10: I81: **trombosis venae portae – trombóza vrátnice**
- navzdory zřetelné tendenci MKN-10 k užití češtiny shoda o převedení do roviny č. 2, tj. na: **trombóza portální žíly**
- **důvody:**
 - Praxe českou variantu neužívá, třebaže je zcela jazykově korektní (užití češtiny, tj. forem „vrátnicová žíla“, „vrátnice“ pouze v čistě anatomickém smyslu).
 - V klinickém prostředí široce zaužívané adjektivum „portální“, např. mimo jiné **portální hypertenze**.
 - Koresponduje s anglickým termínem **portal vein thrombosis**

Ukázky terminologických problémů

Rodinný, dědičný X familiární, hereditární

- MKN-10 preferuje české varianty:
 - E78.0: **Rodinná hypercholesterolemie** (X praxe: **familiární**, zkratka **FH**)
 - E83.5: **Rodinná hypokalciurická hyperkalcemie** (X praxe: **familiární**, zkratka **FHH**)
 - D58.0: **Dědičná sférocytóza** (praxe: **dědičná** i **hereditární**, zkratka **HS**)
 - G11: **Dědičná ataxie** (X praxe: **hereditární**)

☞ preskripce = „sázka do loterie“

☞ pozitivní efekt = všeobecná srozumitelnost:

„dědičná je např. hereditární sférocytóza“

<http://www.ordinace.cz/clanek/muze-barva-na-vlasy-ovlivnit-zdravi-meho-budouciho-ditete/>

Ukázky terminologických problémů

Trojcípá chlopeň X trikuspidální chlopeň

- Za předpokladu preference „české“ terminologické roviny (rovina 3), není možno udržet terminologickou konzistenci adjektiva „trikuspidální x trojcípý“:
- **MKN-10:**
 - I07.0: **Stenóza trojcípé chlopně**
 - Q22: **Vrozené vady pulmonální a trojcípé chlopně**
ale:
 - Q22.4: **Vrozená trikuspidální stenóza; Trikuspidální atrézie**
- ☞ širší významová platnost varianty „trikuspidální“

Ukázky terminologických problémů

Mozečkový X cereberální

- preference češtiny:
- ORPHA:
 - 98516: **Malformace mozečkových hemisfér**
 - 1177: **Časně začínající mozečková ataxie se zachovalými svalovými reflexy**
- MKN-10:
 - G11.1: **Cerebelární – mozečková – ataxie s časným začátkem**
- ☞ Češtinu nelze uplatňovat v kompozitech:
 - ORPHA 324569: **Pontocerebelární hypoplázie, typ 8**
 - „pontomozečkový“, „mostomozečkový“ = nepřijatelné

Poznámka k překladům z angličtiny

- Nutno brát zřetel na latinský základ:
- ORPHA 300564:
 - A: **Combined pulmonary fibrosis-emphysema syndrome**
 - Č: **Syndrom kombinované pulmonární fibrózy a emfyzému**

☞ L: pulmonalis → **pulmonální**

- MESH C05.116.198.816.875.500:
 - A: **Familial Hypophosphatemic Rickets**
 - Č: **Familiální hypofosfatemická rachitida**

☞ L: familiaris → **familiární**

Děkuji za pozornost.

alesek.beran@volny.cz